

การจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาด้วยปาฏิหาริยธรรมเทศนา
A CREATIVE LEARNING MANAGEMENT FOR BUDDHIST SUBJECTS
ACCORDING TO THE PRINCIPLE OF MIRACLES PREACHING

¹พระปลัดยี่แก้ว ธมมจาโร (สมงาม), ²สมชัย ศรีนोक และ ³สมควร นามสีฐานาน

¹Phrapalad Yikeaw Dhammajaro (Somngam), ²Somchai Srinok
and ³Somkhuan Namseethan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Thailand

¹yikaew359somngam@gmail.com

Received : February 12, 2023; **Revised** : March 28, 2024; **Accepted** : April 30, 2024

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นศาสตร์แห่งการศึกษาอย่างแท้จริง เพราะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของมนุษย์ และมีหลักการสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาและช่วยส่งเสริมมนุษย์ทุกคนไปสู่ความสมบูรณ์แบบในชีวิตโดยอาศัยการฝึกหัดหรือศึกษาเรียนรู้เป็นพื้นฐานสำคัญ บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาด้วยปาฏิหาริยธรรมเทศนาซึ่งเป็นนวัตกรรมการเพื่อให้เข้าถึงวิชาพระพุทธศาสนาต้องเลือกให้เหมาะสมกับเนื้อหา การใช้สื่อการสอนจะยึดตามหลักปาฏิหาริย์ 3 คือ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ คือ การแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ เพื่อให้เขาเข้าใจธรรมะเปรียบได้กับสื่อเสมือน หรือสื่อสามมิติ และไฮโรแกรมในปัจจุบัน 2) อาเทศนาปาฏิหาริย์ คือ การทลายใจ รอบรู้กระบวนการของจิต บอกสภาพของจิต ความคิดอุปนิสัยได้ถูกต้อง 3) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ สื่อบุคคล เพราะบุคคลเป็นเหตุแห่งศรัทธาจากบุคคลอื่นได้

คำสำคัญ: การจัดการเรียนรู้, วิชาพระพุทธศาสนา, ปาฏิหาริยธรรมเทศนา

¹ นิสิตหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

³ อาจารย์ ดร., สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Abstract

Buddhism was generally accepted that was science of education truly because Buddhism gave importance on learning of human beings and its main principle was conducive to development and help to support human beings to perfectness in life by depending on practice or study, learning basically. The objective of this article is to present a creative learning management for buddhist subjects according to the principle of miracles preaching. The use of teaching media is based on the principle of 3 miracles, namely 1) the power of miracles, which is to show miracles. in order for him to understand Dharma, comparable to virtual media or three-dimensional media and holograms today 2) Preaching miracles: guessing the mind, knowing the process of the mind. It can tell the state of mind, thoughts, habits correctly. 3) Anusasani miracle is the communication of the person because a person can be a cause of faith from another person.

Keywords : A creative learning management, Buddhist subjects, The principle of miracles preaching

บทนำ

การบูรณาการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมโดยนำเอาหลักพุทธวิธีการสอนมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดการคิดที่แยกคาย โดยใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาฝึกฝนจนเกิดเป็นทักษะในการเรียนรู้ เกิดวิธีการคิดที่มีหลักวิธีการที่ผู้สอนสามารถเห็นได้ง่ายและเกิดการนำไปปฏิบัติได้อย่างชัดเจน โดยหลักทางการคิดทางพระพุทธศาสนานั้นยึดหลักตามหลักอริยสัจ 4 เป็นแนวทางปฏิบัติในการสอน เป็นการสอนให้เห็นซึ่งความเป็นจริงของชีวิตและเป็นประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี แต่การที่ผู้สอนจะสามารถอธิบายให้ผู้เรียนได้เกิดกระบวนการคิดอย่างบูรณาการให้เกิดเป็นแนวคิดสร้างสรรค์ได้นั้นจำเป็นต้องมีความสามารถและวิธีการสอนให้เกิดประโยชน์กับผู้เรียนได้มากที่สุด ดังนั้นการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีการสอนที่ใช้ในการบูรณาการการเรียนการสอนให้เกิดความคิดสร้างสรรค์เกิดวิธีการค้นพบปัญหาใหม่ๆ วิธีการแก้ปัญหาใหม่ๆ และการสร้างนวัตกรรมใหม่ ภายใต้กระบวนการคิดอย่างสร้างสรรค์จากแนวพุทธวิธีการสอนซึ่งเป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัททั้ง 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือบุคคลทั่วไปทั้งเทวดาหรือมนุษย์ การสอนในทางพระพุทธศาสนามี 3 ลักษณะ คือ แบบร้อยกรอง แบบร้อยแก้ว และแบบร้อยแก้วผสมร้อยกรอง การสอนมี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มีสาระสำคัญ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การสอน

ของพระพุทธเจ้า มีจุดมุ่งหมาย คือ การสร้างประโยชน์ ความเกื้อกูล และความสุขแก่พหูชน และเกื้อกูลต่อสังคมโลกตามพระนามที่ได้รับยกย่องว่า สตถา เทวมนุสฺसानํ ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (วคิน อินทสระ และ ไชย ฦ พล, 2538)

จุดมุ่งหมายในการที่ทรงสอน 3 อย่าง

จุดมุ่งหมายในการที่ทรงสอนของพระพุทธองค์นั้นประกอบไปด้วยลักษณะดังต่อไปนี้

1) อภิถุญญาธรรมเทศนา ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น หมายความว่า สิ่งที่ทรงรู้แล้ว เห็นแล้ว แต่เมื่อทรงว่าไม่จำเป็นสำหรับสาวกนั้นๆ เหมือนครูที่มีความรู้สูงมาก แต่ถึงกระนั้นก็ยอมนำเอาเฉพาะความรู้เท่าที่จำเป็นแก่ศิษย์ในชั้นนั้นๆ มาสอนเท่าที่ศิษย์จะรับได้เพื่อประโยชน์แก่ศิษย์ อนึ่งเหมือนบิดา/มารดา แม้มีทรัพย์มากปานใดก็ยอมให้ทรัพย์แก่บุตรตามควรแก่วัย และความจำเป็นของบุตรนั้น

2) สนิธธรรมเทศนา จุดมุ่งหมายในการสอน คือ เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง เพราะพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ไม่ยากเกินไปจนถึงกับตรงตามแล้วก็ไม่เห็นและไม่ง่ายเกินไปจนไม่ต้องตรงขอบคิดก็เห็นได้ พุทธวิธีในการสอนจึงอยู่ท่ามกลางระหว่างความยากเกินไปกับความง่ายเกินไป ส่วนใหญ่ทรงสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง เป็นต้น

3) ปาฏิหาริยธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัศจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน ๆ ในบรรดาปาฏิหาริย์ทั้ง 3 นั้น พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ อนุศาสนียปาฏิหาริย์ ว่าดีที่สุด ประณีตที่สุดและเป็นประโยชน์ที่สุด ข้อนี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาที่ดำรงเป็นประโยชน์แก่มหาชนมาจนกระทั่งบัดนี้ก็ด้วยอานุภาพของ อนุศาสนียปาฏิหาริย์ นั้นเอง ทรงเน้นการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เพื่อประโยชน์ของผู้ปฏิบัติว่าเป็นการบูชาพระองค์อย่างยิ่ง มีเรื่องราวที่เป็นหลักฐานในสมัยพุทธกาลนั้น

ในที่นี้จะขอแนะนำการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้า ที่นับว่าเป็นงานแสดงธรรมหรือการเทศน์โปรดประชาชนในวิธีการสอนแบบปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์ ซึ่งทรงมีหลักการในการแสดงธรรม ให้เห็นรูปลักษณะอีกรูปแบบหนึ่ง

ปาฏิหาริย์ 3

ปาฏิหาริย์ 3 คือวิธีการสอน 3 แบบ (อง. ติก. 20/217/500) ได้แก่ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ 2) อาเทศนาปาฏิหาริย์ 3) อนุศาสนียปาฏิหาริย์

ปาฏิหาริย์ คือ สิ่งอัศจรรย์อันเหลือวิสัยของมนุษย์ธรรมดา ตรงกับคำฝรั่งว่า Supernatural power ซึ่งคนธรรมดาเห็นเป็นของแปลกประหลาดอัศจรรย์ แต่เป็นธรรมดาของผู้ที่ทำได้

1. อิทธิปาฏิหาริย์ หมายถึง การแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ เช่นคนเดียวทำเป็นหลายคน หลายคนทำเป็นคนเดียว เหาะไปในอากาศ ดำดิน เดินน้ำ และทำอะไรอื่น ๆ อีกได้ด้วยอำนาจจิต (Psychic power) อันตนได้ฝึกฝนอบรมมาอย่างดีแล้ว ตัวอย่างแบบอิทธิปาฏิหาริย์ เช่น

- ทรงบันดาลไม่ให้เศรษฐีเห็นบุตร
- ทรงโปรดชฎิลสามพี่น้อง
- ทรงแก้ความสงสัยของเสลพราหมณ์
- ทรงแสดงพระองค์ช่วยพระสาวก
- ทรงโปรดโจรองคฺลิมาลาฯ

2. อาเทศนาปาฏิหาริย์ คือ การดักใจคนอื่นได้ว่าเขาคิดอย่างไร หรือเพียงแต่เห็นเครื่องหมายบางอย่างก็ทำนายได้ว่า จิตใจของผู้นั้นผู้นี้เป็นอย่างไร รวมความว่าสามารถกำหนดรู้วาระจิตของผู้อื่นได้ด้วยตัวอย่างแบบอาเทศนาปาฏิหาริย์ (ดักใจ, เดาใจผู้ฟัง, คาดคะเน, ประเมิน) เช่น ทรงปราบความหวั่นไหวของพระปัญจวัคคีย์ ทรงทำให้ชายหนุ่ม 30 คนได้คิด ทรงสะกดองคฺลิมาลาด้วยคำพูด (ทิ้ง, กระตุกด้วยคำพูด) ทรงสอนพาทิยะอย่างย่อๆ และการสอนแบบไม่พูด แต่ให้ลงมือทำ เช่น ทรงให้จูฬปันถกถูผ้าขาว, ทรงให้นางกิสาโคตรมีรู้จักหรือเข้าใจเรื่องความตายเอง

3. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ การสอนให้ผู้อื่นได้รู้ได้เห็นสภาพชีวิตตามความเป็นจริง สอนให้รู้จักนึกคิด ให้รู้จักสนใจสิ่งอันควรสนใจให้ละสิ่งควรละ บำเพ็ญสิ่งควรบำเพ็ญ พระพุทธเจ้าทรงโปรดรูปแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์มากที่สุดเพราะพระองค์ทรงพิจารณารู้จักจกจริต ภูมิปัญญาและภูมิหลังของผู้ฟัง และเกิดผลที่ยั่งยืนมากกว่าซึ่งจะได้กล่าวต่อไป เหตุผลของการใช้วิธีการนี้มากกว่าตัวอย่างปาฏิหาริย์ทั้งสองอย่าง เพราะว่าทรงพิจารณาจนรู้จักจกจริต ภูมิปัญญาและภูมิหลังของผู้ฟัง เช่น ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ทรงเลือกสอนคนประเภทต่างๆ ทรงสอนตามจริตของคน ทรงสอนตามภูมิสติปัญญาของคนฟัง ทรงสอนตามภูมิหลังผู้ฟัง ทรงระมัดระวังในการใช้ภาษา และทรงใช้ภาษาง่ายๆ, ภาษาของคนฟัง

พระพุทธเจ้าตรัสถามสังคารพรพราหมณ์ว่า บรรดาปาฏิหาริย์ทั้ง 3 อย่างนี้ อย่างไหนดีดีกว่า ประณีตกว่า พราหมณ์ทูลตอบว่า 2 อย่างแรกไม่ประเสริฐ เพราะใครทำก็ได้แก่คนนั้น และเป็นสิ่งอันอาจเป็นมาได้ ส่วนประการสุดท้ายคือ อนุสาสนีปาฏิหาริย์นั้นดี ประณีต ข้าแต่พระโคตม ! จะมีภิกษุอื่นสักรูปหนึ่งไหม เว้นพระโคตมที่ประกอบพร้อมด้วยปาฏิหาริย์ทั้ง 3 ประการนี้

พระพุทธเจ้า : มีมากกว่า 500 ทีเดียวนะ พราหมณ์ !

พราหมณ์ : ภิกษุเหล่านั้นอยู่ไหนนะ พระโคตม

พระพุทธเจ้า : อยู่ในหมู่ภิกษุนี้เอง, พราหมณ์

ยังมีข้อความสนับสนุนรูปแบบการสอนของพระพุทธเจ้า 3 วิธีนั้นเกี่ยวกับอย่างใดดีดีกว่า ประณีตกว่า ดูเหมือนว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงโปรดอาเทศนาวิธี อาจจะเป็นเพราะว่า อาจก่อให้เกิดความรู้ได้ระดับทวิภูมิตเป็นส่วนมาก และใช้ได้ผลกับคนบางท่านั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่โปรดวิธีดักใจนี้ ทรงได้ตรัสไว้ในแก้วกฐสูตรมีใจความว่า การทนายใจนั้นมีทั้งแง่ดีและแง่ร้าย ใจผู้มีจิตศรัทธาก็อาจจะว่าดี ผู้ไม่มีศรัทธาก็อาจจะเยาะเย้ยว่าไม่ใช่ของแปลกอะไร เพราะคนธรรมดาที่เรียนวิชาที่

เรียกว่า “มณิกา” ก็อาจทนายใจกันได้เช่นกัน เพราะฉะนั้น “เราเล็งเห็นโทษของอาเทศนาปาฏิหาริย์อย่างนี้แล จึงไม่มีประสงค์ที่จะใช้วิธีนี้” (เทวัญสูตร ส.ท. 9/349)

แม้แต่อธิปาฏิหาริย์ คือการใช้ความสามารถพิเศษแบบฤทธิ์เดชนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงใช้เฉพาะในรายที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น พระพุทธองค์แสดงท่าทีต่ออธิปาฏิหาริย์ไว้ว่า “ดูก่อนสุภิกขัตตะ เพราะเหตุที่เมื่อเราได้กระทำอธิปาฏิหาริย์ ที่เป็นธรรมยิ่งยอดของมนุษย์หรือมิได้กระทำก็ดี ธรรมที่เราได้แสดงไว้อย่อมนำผู้ประพาศให้สิ้นทุกข์โดยชอบเช่นนี้ เธอจะปรารถนาการกระทำอธิปาฏิหาริย์ไปทำไม”

นอกจากนี้แล้วพระพุทธองค์ยังได้ตรัสไว้ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตอีกว่า “อานนท การแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มีใช้สิ่งที่กระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งหลักการ (องค์แห่งธรรมกถึก) 5 อย่างไว้ในใจ (อง.ปญจก. 22/159/205) คือ 1. เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ 2. เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ 3. เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา 4. เราจะไม่แสดงด้วยเห็นแก่อามิส 5. เราจะแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น

ผู้สอนธรรม คือผู้ทำหน้าที่เหมือนราชทูตอ่านราชสาส์นของพระราชา ผู้กล่าวธรรม ผู้เทศน์ ปาฐกถา บรรยายธรรมะนั้น จะต้องตระหนักในประเด็นนี้ ที่เป็นหน้าที่ของพระธรรมกถึก ซึ่งต้องมีคุณสมบัติสามารถแสดงออกถึงพระคุณ 3 ประการของพระพุทธเจ้า คือ ปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ และมหากรุณาคุณ เป็นการโดยเสด็จตามรอยยุคลบาทของพระพุทธเจ้า คือ

1. แสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ตัดคัดให้ขาดความการแสดงธรรมะนั้น ลำดับความเป็นอย่างไร ก็แสดงไปตามนั้น เป็นการชี้แจงอธิบายจากง่ายไปหายาก จากใกล้ไปหาไกล จากต้นไปหาหลัก จากหยาบไปหาละเอียด จากรูปธรรมไปหานามธรรม จากสิ่งที่เขารู้แล้วไปหาสิ่งที่เขาไม่รู้ โดยพูดให้จบถ้วนกระบวนความที่ยกขึ้นมาในแต่ละเรื่อง

2. อ่างเหตุผล ชี้แจง แนะนำ ให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจมีเรื่องอันมากที่จะต้องยกตัวอย่างอุปมาอุปไมย เทียบเคียง มีนิทานเปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่บุคคลเหล่านั้น ผู้กล่าวธรรมจะต้องตั้งปัญหาว่าจะแสดงอะไร จะแสดงแก่ใคร แสดงอย่างไร เมื่อแสดงไปแล้วเขาจะรับประโยชน์อะไร ฉะนั้นอุปกรณ์ที่ใช้เป็นสื่อในการสั่งสอนจึงต้องมีความหลากหลาย ให้สอดคล้องกับพื้นฐานของผู้ฟัง การอาศัยสิ่งที่เขาค้นเคยเป็นตัวอย่าง มาเป็นอุปมา มาเป็นเครื่องมือในการเทียบเคียงจึงมีความจำเป็น

3. ตั้งจิตเมตตาปรารถนาที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง นี่คือ การทำงานตามโครงสร้างหลักที่กล่าวไว้แล้ว คือ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย การแสดงธรรมะจึงต้องงามทั้งตอนต้น ตอนกลาง และกึ่งตอนปลาย ผู้ฟังมีพื้นฐานที่จะรับรู้ได้โดยวิธีใด ก็ใช้วิธีการเหล่านั้นอธิบายเหมือนการสอนหนังสือเด็กที่มีพื้นฐานวุฒิภาวะแตกต่างกัน ครูก็ต้องยกย้ายเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แม้จะพูดเรื่องเดียวกัน แต่วิธีการใช้สื่อในการพูดให้เกิดความเข้าใจนั้น จะใช้แตกต่างกันตามพื้นฐานที่เธอสามารถจะรับรู้ได้โดยมุ่งประโยชน์ต่อผู้ฟังเป็นที่ตั้ง

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับยกย่องว่า ทรงแสดงธรรมะเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด เพื่อให้คนมีตาได้เห็นแสงสว่าง เพราะทรงแสดงธรรม

ด้วยการตรวจสอบพื้นเพจริงอัธยาศัยของผู้ฟังมาก่อน ดูว่าเขามีภูมิหลังอย่างไร มีอะไรเป็นพื้นฐาน วาสนาบารมี และแสดงธรรมอะไร แสดงอย่างไร แสดงไปแล้วเขาจะได้รับผลอะไร มีการศึกษา ข้อมูล ประเมินผล และสรุปผลไว้เสร็จก่อนที่จะทรงแสดงธรรม ปรากฏการณ์มหัศจรรย์ต่างๆที่เกิดขึ้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมนั้น ที่จริงแล้วสำหรับพระองค์ไม่ใช่เป็นเรื่องอัศจรรย์ เป็นปกติธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่จะต้องเป็นเช่นนั้น เพราะพระองค์ทรงมีหลักการในการแสดงธรรมอยู่ 4 ประการใหญ่ๆ คือ

1) สันถัสสนา แสดงเรื่องนั้นอย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง ซึ่งผู้รับฟังสามารถรู้สามารถเข้าใจได้

2) สมาทปนา มีการเชิญชวน ชักชวน ให้เห็นคล้อยตาม และติดตามเรื่องเหล่านั้นไปด้วยความสนใจ

3) สมุตเตชนา ปลุกเร้าให้เกิดความอาจหาญ เชื่อมมั่นในตนเอง มีความพร้อมที่จะศึกษา และประพฤติปฏิบัติตาม

4) สัมปหังสนา ผู้ฟังรู้สึกเปล็ดเปล็น บั่นเทิง ปลื้มใจ ในการแสดงธรรมะทุกครั้งของพระพุทธเจ้า ในตอนท้ายแห่งพระสูตรจะจบลงด้วยคำว่าภิกษุทั้งหลาย มีความเปล็ดเปล็น ชื่นชมยินดีในธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้นการตั้งจิตเมตตาปรารภนาที่จะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังจึงต้องโดยเสด็จการ แสดงธรรมของพระพุทธเจ้า และยิ่งขึ้นไปกว่านั้นหลักการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้ายังมีอยู่ 4 วิธี คือ

1) เอกังสพยากรณ์ ทรงแสดงไปโดยนัยเดียว เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเกิดเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ จะไม่มีทางเป็นอย่างอื่นไปได้ ทำนองเดียวกับการพูดถึงไฟว่าร้อนและมีแสงสว่าง แสงสว่างและความร้อนมีอาจที่จะแยก จากไฟได้ เมื่อพูดถึงไฟก็ต้องมีความร้อน เหมือนเมื่อพูดถึงเกลือก็ต้องมีความเค็ม พูดโดยนัยเดียวยืนยันเป็นอย่างนั้นตลอดไป

2) วิภังชพยากรณ์ มีการจำแนกแบ่งแยกชี้ประเด็น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจน เช่นถามว่า เมล็ดพืชเมล็ดนี้ปลูกลงอกหรือไม่ ในแง่ของความเป็นจริงก็ไม่สามารถตอบได้ทันที เพราะต้องดูเงื่อนไขของความเป็นเมล็ดพืชเหล่านั้นก่อนว่า แห้งกรอบแล้วหรือยัง หน่อถูกทำลายแล้วหรือยัง ถ้ายังไม่แห้งกรอบ หน่อยังไม่ถูกทำลาย เมื่อเมล็ดพืชเหล่านั้นได้อุณหภูมิที่เหมาะสมก็งอกได้ จึงจะชี้แจงว่างอกได้ แต่ถ้าหากว่าองค์ประกอบ 3 ประการนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งไม่มี เมล็ดพืชนั้นก็ปลูกลงอกไม่ได้ อย่างที่คนพูดกันว่า คนเราตายแล้วไปไหน ปัญหาที่ต้องวินิจฉัยจำแนกก็คือว่าใครตาย คนตายนั้นยังมีเหลืออยู่หรือไม่ ถ้ามีก็เหลือก็ต้องไปตามกรรมของเขา ถ้าไม่มีก็เหลือก็ไม่มีเกิด เพราะไม่มีตัวที่จะทำให้เกิด เนื่องจากเหตุให้เกิดได้ถูกทำลายไปแล้ว ทำนองเมล็ดพืชได้แห้งกรอบแล้ว แม้จะได้อุณหภูมิที่เหมาะสมอย่างไร ก็งอกขึ้นมาไม่ได้

3) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ ตอบด้วยการย้อนถาม เป็นการถามความ คิดของเขา แล้วเอาความคิดของเขานั้นเองถามย้อน ถามยังไม่ถูกทำลาย เหมือนว่าร้อนและมีแสงสว่าง แสงสว่างและความเข้าไปหาเขาเมื่อถามไปโดยลำดับก็จะออกมาเป็นคำตอบ ส่วนมากจะใช้กับคนที่หัวดีถือดี ให้ความสำคัญแก่ตัวเอง เข้าใจว่าตัวเองเป็นนักปราชญ์

4) ฐปนียะ นิ่งไว้ไม่ตอบ เพราะพูดไปก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร คล้ายๆกับเด็กเล็กๆมาถามสูตรทางเคมี จะอธิบายอย่างไรก็อธิบายไม่ได้ ต้องรอให้เจริญเติบโตเสียก่อน ปัญหาบางอย่างเป็นปัญหาที่จะต้องใช้ระบบ กระบวนการในการชี้แจง และเมื่อฐานความเข้าใจเกี่ยวกับระบบหรือขบวนการนั้น ยังไม่มีอยู่ภายในใจบุคคลเหล่านั้น ซินพูดไปก็เสียเวลาเปล่า จึงทิ้งไว้ไม่ตอบ

4. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ

เพราะเป็นการทำงานเพื่อบุคคลอื่น ผู้แสดงธรรมะนั้น หรือพระสงฆ์ เป็นการอนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ด้วยพื้นฐานของเมตตา กรุณา ในฐานะของผู้ให้ ในฐานะของผู้อนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพราะฉะนั้นใครแสดงธรรมโดยมุ่งลาภ มุ่งสักการะ ชื่อว่าเป็นการขโมยธรรมะของพระพุทธเจ้าไปขาย ซึ่งธรรมะก็ที่ดีไม่ควรจะประพาศิกระทำให้ การที่ชาวบ้านเขาสักการบูชาธรรมะนั้น เป็นเรื่องของเขา มีหรือไม่มี การทำงานของผู้สอนธรรมะก็ต้องมีจิตใจสม่ำเสมอ

5. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและคนอื่น

ตามปกติแล้ว การแสดงธรรมเป็นการสะท้อนกุศลและอกุศล ซึ่งแต่ละข้อมีอยู่ภายในพฤติกรรมของคน เช่น พูดถึงโทษของสุรา ก็พูดถึงตัวโทษของสุรา ไม่ต้องไปพูดถึงผู้ดื่มสุราหรือคนดื่มสุราซึ่งนั่งอยู่ที่นั่น แต่ว่าโทษของสุรานั้น ก็คงเกิดขึ้นแก่ผู้ดื่มสุราทุกคน ขอเพียงแต่ผู้พูดไม่เจาะจงจะตำว่ากระทบกระแทกคนอื่นเท่านั้น เป็นจุดเน้นที่สำคัญ

พึงสังเกตว่า คุณสมบัติของผู้สอนธรรมหรือพระธรรมกถึก 5 ประการ เป็นการสะท้อนปัญหา ความบริสุทธิ์ และความเมตตา กรุณา ให้ปรากฏเด่นชัดมากยิ่งขึ้น เพราะท่านเหล่านี้ต้องทำงานไปตามรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงโปรดรูปแบบอนุศาสนีปาฏิหาริย์มากที่สุด พระองค์ทรงพิจารณารู้จักจริตภูมิปัญญาและภูมิหลังของผู้ฟัง และเกิดผลที่ยั่งยืนมากกว่าเพราะว่า

1. ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ฟังได้รู้เห็นสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น (อภิญาญ)
2. ทรงแสดงธรรมมีเหตุผลที่อาจตรงตามให้เห็นจริงได้ (สนิทาน)
3. ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ คือ ผู้ปฏิบัติตามย่อมได้รับประโยชน์ควรแก่การปฏิบัติ (สปปาฏิหาริย์) (อง. ติก. 20/356/565)

พระศาสดาทรงแสดงหัวข้อนี้ที่โคตมกเจดีย์ แขวงเมืองเวสาลี ในมโนรถปुरुณี ภาค 2 หน้า 311 อธิบายว่า “คำว่า โคตมกะ นั้นเป็นที่อยู่ของยักษ์ ชื่อโคตมกะ แล้วท่านขยายความว่า ตลอดเวลาปฐมโพธิกาล 20 ปีนั้น ส่วนมากพระศาสดา บางคราวประทับ ณ ปาวาลเจดีย์ บางคราวสารันทเจดีย์ บางคราวพหุุตตเจดีย์ บางคราวสัตตัมพเจดีย์”

คำว่าเจดีย์จึงหมายถึงเทวาลัย อันเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน บางที่เป็นต้นไม้หรืออาราม เช่นคำว่า อารามรุกขเจตยานิ หมายถึง อารามหรือต้นไม้อันเป็นเจดีย์คือเป็นที่เคารพบูชาของปวงชน ไม่ใช่เจดีย์อย่างในเมืองไทย ซึ่งสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์ของวัด หรือเพื่อบรรจุพระธาตุต่าง ๆ (วคิน อินทสระ และ ไชย ณ พล, 2538)

อรรถกถาเล่าต่อไปว่า พระศาสดาตรัสเรื่องนี้เพราะเหตุบรรพชิตที่เคยเป็นพราหมณ์มาก่อนจำนวนมากได้อาศัยพระพุทธพจน์ที่ตนศึกษาแล้ว เกิดความเฝ้าในความรู้อันไม่ยอมไปสู่โรงธรรมเพื่อฟังธรรมด้วยตระหนงว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาสิ่งที่พวกเขาแล้วทั้งสิ้น ภิคุ

ธรรมที่ทรงแสดงแล้วผู้ฟังย่อมตรงตามให้เห็นจริงได้ เหมาะสมกับภูมิปัญญาของผู้ฟังแต่ละท่าน แต่ละกลุ่มด้วย (ปัจจุตต เวทิตพโพ วิญญูหิ)

พระธรรมของพระตถาคตเจ้านั้นไม่ยากเกินไปจนตรงแล้วก็ไม่เห็นเหตุผล และไม่ยากเกินไปจนไม่ต้องตรงก็มองเห็น (โยนิโสมนสิการ)

เทียบให้เห็น เช่น ข้อสอบยากเกินไป เด็กคิดเท่าไรก็ตอบไม่ได้ ข้อสอบง่ายเกินไป เด็กไม่ต้องคิดก็ทำได้ แต่ข้อสอบที่พอดี ไม่ยากไม่ถ่วงนั้น ต้องคิดจึงเห็นทำได้ ไม่คิดไม่เห็น ทำไม่ได้

พระธรรมของพระพุทธเจ้าก็เหมือนกัน ไม่ยากไม่ถ่วง พอดี ๆ สำหรับมนุษย์ทั่วไป หมั่นตรึกหมั่นตรองก็จะเห็นเหตุผลที่พระองค์ตรัสไว้ (ยถา ภูตฺ ปชานาติ)

3. ทรงมีคำสอนเป็นอรรถธรรม คือผู้ประพฤติปฏิบัติตามจะได้รับผลตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ ไม่ใช่ปาฏิหาริย์อย่างอื่น แสดงให้เห็นว่าเป็นคุณ เป็นโทษอย่างไร เมื่อใครปฏิบัติตามที่ทรงสอน ล่วงละเมิดในข้อที่ทรงสั่งห้ามไว้ เขาจะประสบคุณแห่งกุศลธรรม และโทษจากอกุศลธรรม ตรงตามที่ทรงแสดงไว้เสมอ ใครปฏิบัติชอบมากย่อมได้รับผลมาก ปฏิบัติน้อย ได้รับผลน้อย(ธมมานุสุมมปฏิบัติ)

ในฐานะที่ได้รับยกย่องจากบัณฑิตทั้งหลายว่า พระองค์ทรงเป็นสารถิผู้ฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีสารถิอื่นจะยิ่งไปกว่าพระองค์ จึงทรงมีวิธีฝึกคนด้วยหลักการที่เรียกว่า

1. นิคมมุขเทศนา คือ ทรงแสดงธรรมกำหราบให้เกิดความสำนึกก่อนสำหรับคนที่ยังมีลักษณะกระด้าง ดื้อด้าน ทำนองการนำเอาไม้ซุงมาทำเครื่องเรือน จะต้องจัดการให้มันนั้นผ่านขั้นตอนมาโดยลำดับ จากนั้นจึงตามด้วยวิธีที่ละเอียด

2. อนุคมมุขเทศนา เป็นการแสดงในลักษณะโอบอุ้มด้วยความกรุณาต่อบุคคลเหล่านั้น ในกรณีที่ผู้ฟังมีความพร้อม หรือมีปัญหาที่จะต้องปลุกปลอบให้เกิดขวัญกำลังใจ จนมีความพร้อมที่จะศึกษา พิจารณา ปฏิบัติ

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าจึงออกมาในลักษณะ 4 คือ

1. สันทสสนา ทรงแสดงเรื่องนั้นให้เห็นแจ้งประจักษ์ตามสถานะของธรรมนั้นๆ ไม่ว่าจะ เป็นกุศล อกุศล หรือกลางๆก็ตาม จนผู้ฟังเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงไปตามเรื่องที่ทรงแสดงมา

2. สมบาทปนา ทรงเชยชวน ชักชวนให้เกิดศรัทธา ความเชื่อมั่นในธรรม ในพระองค์ และในตัวของผู้ฟัง จนเกิดฉันทะ อุตสาหะ ที่จะประพฤติ ปฏิบัติ เพื่อสัมผัสผลตามที่ทรงแสดงไว้

3. สมุตเตชชา ทรงกระตุ้น เร่งเร้า ให้คนที่ขาดความเชื่อมั่น มีปัญหาตกค้างอยู่ภายในใจ หรือดูหมิ่นตนเองว่า เราไม่รู้ ไม่สามารถ แม้จะต้องหกล้มหลุกไปบ้าง ก็ต้องปลุกให้เกิดความเชื่อมั่นขึ้นมา จนผู้ฟังมีความอาจหาญ พร้อมที่จะศึกษาปฏิบัติด้วยความกระตือรือร้นไม่ขาดสาย

4. สัมปหังสนา ให้ความเพลิดเพลิน หรือธรรมปิตี แก่ผู้ฟังจนไม่รู้จักอิม ไม่รู้จักเบื่อในการฟัง เมื่อฟังอยู่ก็เพลิดเพลินในธรรม ดังนั้นตอนท้ายของพระสูตรแต่ละสูตร มักจะจบลงด้วยคำว่า “เมื่อพระสูตรนี้อันพระผู้มีพระภาคตรัสจบลง ภิกษุทั้งหลายเพลิดเพลิน ชื่นชม ในภาสิตของพระผู้มีพระภาค”

การแสดงธรรมนั้นคือ การพูด การแสดง การกล่าว การสนทนา แม้แต่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเรื่องธรรมะทางศาสนา เรียกว่า ธรรมสากัจฉา เกิดขึ้นจากกุศลเจตนาของบุคคลที่

มุ่งจะให้ผู้อื่นรู้หลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา แสดงว่าจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณาต่อบุคคลผู้นั้น แต่ในขณะที่แสดงตนเองก็จะต้องรอบรู้ในเรื่องที่แสดง ซึ่งก็ได้ขจัดโมหะคือความหลงในเรื่องนั้นๆ ออกไปในขณะนั้นๆ

การให้ธรรมะเป็นทาน คือการแสดงธรรม จึงทรงยกย่องว่า ชนกระทำให้ทั้งปวง ตามนัยะแล้วทางพุทธดำรัสที่มี สัพพทานํ ธรรมทานํ ชินาติ การให้ธรรมะชนะการให้ทั้งปวง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าธัมมเทศนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม

เท่าที่กล่าวมาแล้วนั้นเพื่อจะเข้าใจได้ถูกต้องว่าพระพุทธเจ้าทรงโปรดรูปแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์มากที่สุดเพราะพระองค์ทรงพิจารณาจักรักริต ภูมิปัญญา ภูมิหลังของผู้ฟังและปฏิบัติได้ง่ายแต่เกิดผลที่ยั่งยืนมากกว่า

การสอนตามลักษณะรูปแบบแห่งอนุสาสนีปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า โดยสรุป 3 รูปแบบ (ประเภท) แบบธรรมสภาจฉา แบบบรรยาย และแบบตอบปัญหา

เพราะฉะนั้นการสอนตามรูปแบบแห่งอนุสาสนีปาฏิหาริย์และหลัก การ 3 ประการของพระพุทธเจ้านั้นก็สรุปเป็นหัวข้อได้ดังนี้ (ธรรมบท 28-598/190 ; ธรรมบท 28-303/385)

1. ทรงสอนด้วยเนื้อหาที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฟัง

พระพุทธองค์ทรงนำเอาเนื้อหาต่างๆ มาสอนเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ฟัง พระองค์ทรงสอนผู้ฟัง (สาวก) โดยการเริ่มต้นจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก หรือสอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม สอนลุ่มลึกไปตามลำดับ สอนให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น, สอนตรงตามเนื้อหาต่างๆ สอนมีเหตุผล, สอนเฉพาะในสิ่งที่จำเป็นและเหมาะสมต่อผู้ฟัง, สอนในสิ่งที่จำเป็นประโยชน์, สอนอย่างรับรองผล และทรงสอนครบตามหลักคำสอนของพระศาสดา 9 ประการ (นวัคคัตตฤคคาสน์)

2. ทรงมีวิธีสอนที่เหมาะสมแก่แต่ละบุคคล

พระพุทธเจ้าทรงมีบทบาทในฐานะที่พระองค์เป็นผู้สั่งสอนและเป็นผู้ชี้แนวทางแก้ปัญหาชีวิต คือ ความทุกข์ต่างๆ มีความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นต้น แก่สาวกของพระองค์ พระองค์จึงทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทรงปรับรูปแบบการสอนอยู่เสมอ, คำนึงถึงความพร้อม (วุฒิภาวะ) ของผู้ฟังเป็นเกณฑ์ เปิดโอกาสให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี พร้อมกับแนะนำให้ผู้ฟังลงมือปฏิบัติธรรมด้วยตัวของเขาเอง ให้ความสนใจต่อผู้ฟังเป็นรายๆ ไป และทรงเปิดโอกาสให้แก่ผู้ฟังที่ดีด้วยโอกาสและทุกพลภาพ เช่น ในกรณีของบุรุษโรคเรื้อรังชื่อว่า สุพุทฺธกุณฺฐิ และกรณีของพระปุตติคตติสส เถระ เป็นต้น ให้ได้รับรสแห่งพระธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้แล้ว

3. ทรงมีลีลาการสอนที่เหมาะสมกับสถานการณ์และสภาพแวดล้อม

พุทธวิธีสอนของพระพุทธเจ้านับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการสั่งสอนของพระองค์อย่างยิ่ง เพราะพุทธวิธีสอนของพระองค์นี้ พระองค์จะต้องนำมาใช้ทุกครั้งที่มีการสอน ดังนั้น วิธีการสอนของพระองค์จึงมีมากมาย เป็นต้นว่า ทรงรู้จักการเริ่มต้นในการสอน การสร้างบรรยากาศในการสอน สอนมุ่งไปสู่หลักเนื้อหา สอนโดยเคารพ สอนโดยอาการอันสุภาพ สอนด้วยความละมุนละไม สอนด้วยวิธีการที่รุนแรง และทรงสอนอย่างประนีประนอม ขอร้อง เป็นต้น

4. ทรงปรับรูปแบบการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และผู้ฟัง

พระพุทธรองค์ทรงจัดรูปแบบการสอนตามจริตของผู้ฟัง คือทรงสอนแบบสนทนา หรือแบบอิมสากัจฉา แบบบรรยาย แบบการตอบปัญหา แบบวางกฎข้อบังคับ แบบยืนยันไปข้างเดียว แบบแยกแยะประเด็นต่างๆ ให้ชัดเจน แบบปฏิบัติบูชา คือย่อนถามยกอุปมาอุปมัยขึ้นมาเปรียบเทียบ

5. ทรงใช้กุสโลบายที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการสอนแต่ละครั้ง พุทธอุบายประกอบวิธีสอนของพระพุทธเจ้าที่มีปรากฏในพระสูตรและพระวินัย ดังนี้คือ ทรงยกตัวอย่างมาประกอบการสอน, ใช้อุปกรณ์ต่างๆ , ลงมือปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้ผู้ฟังเห็นดีด้วยแล้วเอาตาม, ใช้ภาษาเล่นคำต่างๆ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดปัญญาขึ้นมา เลือกรสนรบุคคลที่จะทรงสอนว่าใครจะได้บรรลุคุณธรรมขั้นไหน อย่างไร, รู้จักใช้จังหวะและโอกาสอันเหมาะสมอันควรมีอุบายอันยืดหยุ่น และทรงประทานรางวัลให้ผู้ฟังที่ทำดีและลงโทษผู้กระทำความผิดตามสมควรแก่ฐานะ

6. กลวิธีและอุบายประกอบการสอน เป็นเทคนิคที่นำมาใช้ในการสอนเมื่อศึกษาในวิธีการใช้อุปมาแล้ว มีอยู่ 4 วิธี คือ

1) การเล่าอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบคำอธิบาย ซึ่งเป็นวิธีที่ช่วยให้เข้าใจความหมายได้ชัดเจน กระตุ้นความจำและยังทำให้เกิดความเพลิดเพลิน เช่น บุรพกรรมของพรานกุกุมิตรและของเปรต เป็นต้น

2) การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา ช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดเข้าใจง่าย เช่น เปรียบคนมั่งงว่งเหมือนสุกร เป็นต้น

3) การใช้อุปกรณ์ในการสอน ยกตัวอย่างสิ่งที่พบเห็นได้ง่ายมาเป็นอุปกรณ์ช่วยในการสอนหรือบางทีก็ยกเอาสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า มาสอนให้เห็นภาพธรรมชัดเจน อันเป็นวิธีการดึงดูดผู้ฟังให้สนใจและเข้าใจธรรมได้ในขณะนั้น เช่น อุปมาหญ้าคาที่จับไม่ตีย่อมบาดมือเหมือนคุณเรื่องความเป็นสมณะที่บุคคลลบลูกค้าไม่ตีย่อมคร่ำสู่นรกเช่นกัน

4) การทำให้เป็นตัวอย่าง เป็นวิธีการสอนที่ดีที่สุดอีกอย่างหนึ่ง ยกตัวเองเปรียบเทียบและทำให้ผู้เป็นตัวอย่าง เรียกว่าเป็นการสอนจริยธรรมโดยนำไปปฏิบัติตามผู้สอน เช่น ตรัสสอนว่าบุคคลพร่ำสอนบุคคลเช่นไรพึงทำตัวเช่นนั้น เป็นต้น

การประยุกต์พุทธวิธีการสอนด้วยปาฏิหาริยธรรมเทศนากับการจัดการเรียนรู้

การสอน คือกรรมวิธีสำหรับเร้าให้ผู้เรียนเกิดความรู้ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงสูงสุด การสอนที่จะมีผลดีนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่ของนักเรียน ความรู้ความสามารถและความเอาใจใส่ของครู ตลอดถึงวิธีการสอนที่ดี พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ทรงสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชชญาณและสัมโพธิญาณได้ด้วยการพูดธรรมดา และสามารถให้ผู้ฟังรู้ถึงขั้นอริยะสัจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยะบุคคลได้ การศึกษาถึงคุณสมบัติและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าจึงเท่ากับเป็นการศึกษาถึงวิธีสอนตามหลักพุทธศาสตร์ และสามารถนำหลักการบางอย่างมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้ การศึกษาหรือศึกษา เป็นสาระสำคัญของการสอนในทางพระพุทธศาสนา ดังแนวทางการสอนโดยหลักพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นวิธีการที่สามารถนำมาปรับใช้ในการพัฒนาผู้เรียนได้ตาม

ยุคสมัยพระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้เรียนรู้แนวการสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้นการจัดการเรียนรู้จึงเป็นการพัฒนาร่วมกันทั้งด้านหลักสูตร ผู้สอนสามารถนำไปวางแผนการเรียนรู้โดยพิจารณาความสนใจ ลักษณะผู้เรียน และสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามบริบทนั้นๆ ด้านการสอน ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและใช้สภาพการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับผู้เรียน ผู้สอนควรจัดโครงสร้างการเรียนรู้ที่มีความหมายและสัมพันธ์กับปัญหาที่แท้จริง ตลอดจนส่งเสริมให้เรียนรู้จากสภาพภายนอกห้องเรียน การประเมินผล ควรให้ผู้เรียนได้เข้าใจลีลาการเรียนรู้ (Learning Style) ของตนและความสนใจที่จะเรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ตรวจสอบและปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ของตนนับตั้งแต่เริ่มมีการเรียนการสอนเกิดขึ้น โดยอิงอาศัยแนวทางวิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามาปรับประยุกต์ใช้เมื่อเกิดการบูรณาการทั้งแนวทางการสอนให้เข้ายุคสมัยความเปลี่ยนแปลงแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นจะทำให้ผู้สอนก็มีความสุขและผู้เรียนได้ทั้งความรู้และความสุขบนพื้นฐานหลักการทางพระพุทธศาสนา (พระมหาเอกชัย วิสุทโธ (โคตรสุนทร), 2564) จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนที่หลากหลาย เพื่อความเหมาะสมแก่บุคคลและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นพุทธวิธีการสอน จึงเป็นกรรมวิธีสำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดความรู้ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงสูงสุด การสอนที่จะมีผลดีนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่ของนักเรียน ความรู้ความสามารถและความเอาใจใส่ของครู ตลอดจนวิธีการสอนที่ดีพระพุทธเจ้าทรงเป็นครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ทรงสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชชญาณและสัมโพธิญาณได้ด้วยการพูดธรรมดา และสามารถให้ผู้ฟังรู้ถึงขั้นอริยะสัจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยะบุคคลได้ การศึกษาถึงคุณสมบัติและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าจึงเท่ากับเป็นการศึกษาถึงวิธีสอนตามหลักพุทธศาสตร์ และสามารถนำหลักการบางอย่างมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้การศึกษาหรือสิกขา เป็นสาระสำคัญของการสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการคือการเรียนรู้แบบพุทธเป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้เรียนรู้แนวการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 4 ประการดังนี้ สันทสสนา ในการอบรมสั่งสอนธรรมะของพระองค์จะชี้แจงให้ผู้ฟังอย่างเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน เห็นจริงสมাপทา พระองค์จะอธิบายให้ผู้ฟังเห็นว่าเรื่องที่พูดถึงนั้นเป็นความจริง สมุตเตชนา พระองค์จะใช้วิธีปลุกเร้าใจให้ผู้ฟังคึกคัก กระตือรือร้นที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นให้ประสบความสำเร็จ สัมปหังสนา ในการบรรยายธรรมะ พระองค์จะสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และ 3 ด้านโดยสอดคล้องกับองค์ประกอบและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พุทธิกรรม จิตใจและปัญญา มีสาระสำคัญ คือ ศิล สมาธิ ปัญญา จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้าจึงหมายถึง การสร้างประโยชน์ ความเกื้อกูล และความสุขแก่พหุชน (พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย) และเกื้อกูลต่อสังคมโลก (โลกานุกมปาย) การศึกษาถึงวิธีสอนตามหลักพุทธศาสตร์และสามารถนำหลักการบางอย่างมาประยุกต์ใช้ได้

การจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามพุทธวิธีการสอนด้วยปาฏิหาริยธรรมเทศนา ซึ่งการสอนจะยึดตามหลักปาฏิหาริย์ 3 คือการกระทำที่กำจัดหรือทำให้ปฏิบัติข่มขอมได้ การกระทำที่ทำให้เป็นอัครรรย การกระทำที่บังเกิดผลเป็นอัครรรย คือ 1) อิทธิปาฏิหาริย์การแสดงฤทธิ์ได้เป็น

อัจฉริย คือ สามารถเนรมิตสิ่งต่าง ๆ ให้ปรากฏแก่ผู้ที่ทรงต้องการสอน เพื่อให้เขาเข้าใจธรรมะเปรียบได้กับสื่อเสมือนหรือสื่อสามมิติ และไฮโรแกรมในปัจจุบัน 2) อาเทศนาปาฏิหาริย์คือ การท่ายใจ รอบรู้กระบวนการของจิต บอกสภาพของจิต ความคิด อุปนิสัยได้ถูกต้อง เป็นอัจฉริย 3) อนุศาสน์ปาฏิหาริย์คือคำสอนที่เป็นจริง สอนให้รู้จักนึกคิด ให้รู้จักสนใจสิ่งอันควรสนใจให้ละสิ่งควรละ บำเพ็ญสิ่งควรบำเพ็ญ พระพุทธเจ้าทรงโปรดรูปแบบอนุศาสน์ปาฏิหาริย์มากที่สุดเพราะพระองค์ทรงพิจารณาจักรวรรดิ ภูมิปัญญาและภูมิหลังของผู้ฟัง และเกิดผลที่ยั่งยืน จึงเป็นการจัดการเรียนรู้ที่มีการนำสาระการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกันนำมาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดความรู้ทักษะ ความเข้าใจในลักษณะที่เป็นแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่มีคุณค่าและความหมาย และความสำคัญต่อชีวิตนักเรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์สูงสุดได้จริงในชีวิตประจำวัน (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺโต), 2540)

บทสรุป

พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสอนคนอยู่ 3 วิธี ท่านเรียกแต่ละวิธีว่า “ปาฏิหาริย์” แปลว่า สิ่งนำอัจฉริย หมายความว่า มีผลสำเร็จอย่างนำอัจฉริย เพราะสามารถทำให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชชญาณได้ และมีการเปลี่ยนแปลงได้ถึงขั้นเป็นพระอรหันต์บุคคล วิธีสอนทั้ง 3 นั้นคือ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ การสอนด้วยการใช้ความสามารถพิเศษ เพื่อปราบคนร้ายๆ ที่ไม่ยอมรับคำสอนง่ายๆ ให้สิ้นพยศ เช่น ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้อุรุเวลกัสสปะและบริวาร แสดงฤทธิ์ปราบนาค ยักษ์ เป็นต้น 2) อาเทศนาปาฏิหาริย์ การสอนโดยวิธีดัดใจ วิธีนี้พระองค์ทรงใช้กับบุคคลประเภทอุคฆฏิตัญญู และวิปจิตัญญู และ 3) อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ การสอนด้วยการบรรยายลำพังพระองค์เดียว หรือการบรรยายแบบโต้ตอบสนทนา พระองค์ทรงใช้วิธีนี้กับคนประเภทเนยยะ ซึ่งปาฏิหาริยธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัจฉริย สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตนๆ ในบรรดาปาฏิหาริย์ทั้ง 3 นั้น พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ว่าดีที่สุด ประณีตที่สุดและเป็นประโยชน์ที่สุด ข้อนี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง การจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาด้วยปาฏิหาริยธรรมเทศนาจึงเป็นนวัตกรรมการศึกษาเพื่อให้เข้าถึงวิชาพระพุทธศาสนาต้องเลือกให้เหมาะสมกับเนื้อหา การใช้สื่อการสอนจะยึดตามหลักปาฏิหาริย์ 3

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺโต). (2540). *เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.

พระมหาเอกชัย วิสุทโธ (โคตรสุนทร). (2564). *พุทธวิธีในการสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21*.

วารสาร Journal of Buddhist Education and Research : JBER. 7(2) (พฤษภาคม-สิงหาคม): 300-310.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วศิน อินทสระ และ ไชย ฦ พล. (2538). พุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ การประกาศธรรม
สู่โลกกว้าง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันธรรมาธิปไตย.

